

ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

УДК 316.35-055.3

DOI: 10.31558/2786-8745.2023.2(3).8

ТОЛЕРАНТІСТЬ ДО КВІР-СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Абасалієва Оксана, Лісничий Анатолій

Анотація. Сучасний світ не може бути і не є абсолютно однорідним. Руйнування звичних нам зв'язків сприяє кризі ідентичності, наслідком якої стає агресивність, що проявляється на різних рівнях. Саме толерантність є необхідною умовою розвитку сучасного суспільства. Її становлення відбувається у вимірах цивілізованості і культурності.

Становлення толерантного відношення до інших відбувається у вимірах цивілізованості і культурності, на толерантну або інтолерантну поведінку значною мірою впливають особистісні взірці, що створюються індивідуально кожною людиною і відображують реальні суперечності суспільного розвитку.

12 грудня 1991 року в Україні скасовано кримінальне покарання за «мужолозтво», що призвело до виникнення найрізноманітніших легальних груп ЛГ-БТ-меншин. Останнім часом тема одностатевих відносин в Україні все більше актуалізується серед молоді, незважаючи на консервативні погляди старшого покоління, тому це актуалізує проблему та подільші наукові розвідки.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей толерантності до квір-спільноти в сучасному українському суспільстві. Розкрито специфіку ставлення до квір-спільноти цивільного населення та військових; проаналізовано особливості їх толерантності та ціннісних орієнтацій; реалізовано на практиці отримані висновки дослідження.

Ключові слова: гендерна ідентичність, квір, ціннісні орієнтації, толерантність.

Постановка проблеми. Глобальні процеси, що відбуваються у сучасному світі, призводять до інтеграції економічних, політичних, освітніх, тощо систем, сприяють становленню єдиного інформаційного, полікультурного, полімовного простору. Разом з тим, сучасне суспільство не може бути і не є абсолютно однорідним. Руйнування звичних етнічних, політичних, релігійних, мовних зв'язків сприяє кризі ідентичності, наслідком якої стає агресив-

ність, що проявляється на різних рівнях – від побутового до міжрегіонального та міжнаціонального – і призводить навіть до конфліктів з застосуванням зброї. Тому толерантність є необхідною умовою розвитку сучасного суспільства. Становлення толерантного відношення до інших відбувається у вимірах цивілізованості і культурності, на толерантну або інтолерантну поведінку значною мірою впливають особистісні взірці, що створюються індивідуаль-

но кожною людиною і відображують реальні суперечності суспільного розвитку.

12 грудня 1991 року в Україні скасовано кримінальне покарання за «мужолозтво», що призвело до виникнення найрізноманітніших легальних груп ЛГБТ. Легалізація одностатевих відносин стала можливою в основному завдяки роботі комітету з питань охорони здоров'я, який просував думку про спрощення виявлення хворих серед гомосексуалів. Згідно зі статистикою за 2019 рік, що відображала рівень толерантності до ЛГБТ у Європі, Україна перебувала на 35 місці серед інших країн. Усього близько 23% опитаних підтримували сексуальні меншини, представники яких зазнавали дискримінації й обмеження прав з боку більшості населення. Однак останнім часом тема одностатевих відносин в Україні все більше актуалізується серед молоді, незважаючи на консервативні погляди старшого покоління, тому це актуалізує проблему та подільші наукові розвідки.

У психології дослідженню сутності поняття «толерантність» і становленню толерантної свідомості приділяється увага в роботах О. Асмолова, С. Братченка, С. Бондиревої, Г. Вітківської, Г. Солдатової, тощо. Серед західних фахівців особливу увагу привертають роботи Т. Адорно, Г. Маркузе, Г. Олпорта. Серед присвячених толерантності наукових досліджень з філософії і етики відзначимо роботи М. Бахтіна, розкриттю моральних основ і моральної природи толерантності приділили увагу Р. Валітова, С. Касьянова, Н. Круглова, Ю. Сидоренко. Дослідженнями дослідженнями гендерних особливостей особистості: В. Мудрик, Е. Еріксон,

Ш. Айзенштадта, Р. Хоггарт, У. Міллер, Т. Парсонс, А. Коен, Т. Адорно, Т. Парсонс, Ш. Айзенштадт, Р. Мергтон, М. Брейк. Зокрема, методологічні проблеми гендерної педагогіки і психології висвітлені в працях О. Вороніної, В. Гайдено, В. Кравця, Е. Гоффмана, Г. Гарфінкеля, Л. Штильової. Проблеми введення гендерної складової в освітній процес дітей різного віку досліджували Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Кон, О. Ярьска-Смирнова та інші.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей толерантності до квір-спільноти в сучасному українському суспільстві.

Висуваємо припущення, що ставлення військових до квір-спільноти відрізняється від ставлення цивільних осіб, унаслідок зміни цінностей та безпосереднього спілкування з представниками квір під час виконання бойових завдань.

У ході дослідження використано методи: анкетування задля аналізу ставлення до квір-спільноти; для дослідження особливостей толерантності – експрес-опитувальник «Індекс толерантності»; для аналізу ціннісних орієнтацій – методика «Ціннісні орієнтації» (О. Мотків, Т. Огнева).

До дослідження залучено вибірку: 40 цивільних осіб віком від 15 до 50 років. 40 військових віком від 18 до 58 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще дуже давно у кожному народі одним з загальноприйнятих параметрів для класифікації індивідів був такий параметр, який ділив за фізіологічними показниками: на чоловіків і жінок. Відповідно до теорії, розробленої видатним науковцем В. Геодакяном, з точки зору еволюції різниця чоловіків і жінок детермінована їх природною

роллю, мета якої полягає в якнайкращому пристосуванні до умов оточуючого середовища і виживання у природних умовах. Консервативна життєва роль притаманна жіночому організму, а оперативна життєва роль – чоловічому організму. Відмінності в ознаках чоловіків і жінок називають статевим диморфізмом. У стабільному середовищі статевий диморфізм відсутній. У нестабільному життєвому середовищі з'являється статевий диморфізм, який зростає в кожному з наступних поколінь.

Останнім часом у науковій літературі неодноразово ставилося видатними науковцями питання про необхідність безумовно розрізняти такі феномени як статеві та гендерні відмінності, статеvu і гендерну ідентичність. Видатні науковці вважають більш доцільним вживати термін «гендер», підкреслюючи тим самим наявність розмаїття відмінностей між чоловіками і жінками, що створюються культурою, тоді як поняття «стать» передбачає, що всі відмінності є прямим наслідком фізіологічних особливостей. Гендер, зі свого боку, безумовно вказує на соціально-психологічний статус людини з точки зору соціальних ролей як то маскулінності, андрогінності, фемінінності.

Продовжуючи роздуми, хочемо зауважити, що такі поняття, як «сексуальна меншина» та «трансгендерна особистість» є узагальнюючими і не закріплені в національному законодавстві. Поняття «сексуальні меншини» визначаються як досить емке поняття. Воно об'єднує осіб обох статей за варіантами сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. До сексуальних меншин безумовно відносять таких як: гомосексуали, бісексуали,

транссексуали (для яких досить часто використовується термін «трансгендерні особистості»). Від перших букв цих слів утворено скорочення ЛГБТ, яке також досить розповсюджене при позначенні сексуальних меншин. Важливо зазначити, що поняття «сексуальні меншини» не включає осіб, які мають девіантні або патологічні сексуальні стереотипи.

Маскулінність і фемінінність безумовно характеризуються як дві основні категорії гендерних наукових досліджень, які узагальнюють стереотипічні уявлення та установки, якими мають бути чоловіки і жінки, чим вони повинні займатися у суспільстві та саме у цей історичний проміжок часу, а також виражають гендерну ідентичність людини. Такий показник як андрогінність безумовно характеризується як явище, при якому людина проявляє одночасно і жіночі, і чоловічі якості, тобто відповідно до ситуації може бути мобільною та перемикається.

Термін «квір» (queer) походить з англійської мови. Фактичне значення цього слова – дивакуватий, ексцентричний, або ж такий, що відрізняється від загальноприйнятої норми. Саме втакому значенні цей термін використовували десь від XVI століття. Зараз квір – це загальний термін для всіх людей, які або належать до ЛГБТ+ спільноти, або ж просто не вписуються у гетеронормативні рамки. Відмінність від терміну ЛГБТ+ тут в тому, що поняття квір вважається більш широким та інклюзивним.

У багатьох культурах поняття «толерантність» є своєрідним синонімом «терпимості». У процесі історико-культурного розвитку і становлення філософської думки категорія «терпимості»

заснавала змін. Це було природнім явищем, оскільки змінювалося і суспільство, провідними у людських відносинах ставали різні ідеї. Не дивлячись на багатозначність, категорія «терпимості» має пасивну спрямованість. Подібна характеристика збереглася і в сучасних словниках, у яких категорія «толерантність» повністю ототожнюється з категорією «терпимість» і визначається як «терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки, поблажливість до чогось або когось».

Характеристика визначення толерантності видозмінюється у Преамбулі Статуту ООН: «...проявляти терпимість і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди». Визначення толерантності, що пропонує американський словник «American Heritage Dictionary»: «Толерантність – здатність до визнання або практичне визнання та повага до переконань та дій інших людей». Науковець Кеннет Уейн пропонує додати до цього концепту визнання та повагу до інших людей, які відрізняються від нас.

Отже, толерантність – категорія далеко не пасивна, це не тільки повага чужих – при відсутності власних особистих – цінностей, але позиція, яка передбачає розширення кола особистих ціннісних орієнтацій за рахунок позитивної взаємодії з іншими культурами. Дещо інше сенсове навантаження несе визначення толерантності у психологічній літературі.

Говорячи про сучасний стан вивчення проблеми толерантності, слід підкреслити, що вона розглядається як багатобачна, певною мірою гетерогенна. У першу чергу це детермінується різноманітністю її складових. Спробуємо визначити сучасні аспекти проблеми толерантності. У вітчизняних та за-

рубіжних дослідженнях толерантність постає як: релігійна, конфесійна толерантність; політична толерантність, у тому числі у внутрі- та міждержавних відносинах; толерантність соціальна, пов'язана із стосунками між різними соціальними групами, суспільною поведінкою; міжнаціональна толерантність; педагогічна толерантність. Не можна вважати, що питання сутності поняття толерантності є обґрунтованим повною мірою.

У нашій науково-дослідницькій роботі ми досліджуємо особливості прояву толерантності до квір-спільноти в сучасному українському суспільстві. Опитування проведено за допомогою Googleформ.

На початку використано анкетування, що містило такі питання: «Як Ви в цілому ставитесь до квір-спільноти?», «Чи підтримуєте Ви запровадження реєстрованого партнерства для одностатевих пар, подібного до звичайного шлюбу, але без права на спільне всиновлення дітей?», «Як ви ставитесь до участі квір-спільноти у захисті України від російської агресії?», «Чи повинні представники квір-мешканці України мати такі самі права, що й інші громадяни нашої країни?».

Представимо результати анкетування. Цивільні: позитивно–27 осіб; негативно–5 осіб; байдуже – 5 осіб; важко відповісти–3 особи. Військові: 21 осіб – позитивно; негативно – 4 особи; байдуже – 10 осіб; важко відповісти – 5 осіб. Здебільшого сприйняття квір-спільноти є позитивним як серед цивільних, так і серед військових.

На друге питання «Чи підтримуєте Ви запровадження реєстрованого партнерства для одностатевих пар, подібного до звичайного шлюбу, але без права на

спільне всиновлення дітей?» досліджувані відповіли таким чином: цивільні: позитивно –15 осіб; негативно–8 осіб; байдуже – 10 осіб; важко відповісти–7 осіб; військові: позитивно–21 осіб; негативно–4 особи; байдуже – 15 осіб; важко відповісти – 5 осіб.

Отже запровадження реєстрованого партнерства для одностатевих пар, подібного до звичайного шлюбу, але без права на спільне всиновлення дітей цивільними та військовими здебільшого сприймається позитивно або байдуже. Суттєвої негативної реакції не виявляється.

Відповіді на третє питання «Як ви ставитесь до участі квір у захисті України від російської агресії?» позитивно – 32 особи; негативно – 0 осіб; байдуже – 4 особи; важко відповісти – 2 особи; військові: позитивно – 40 осіб; негативно – 0 осіб; байдуже – 0 осіб; важко відповісти – 0 осіб.

Більшість цивільних та військових вважає, що участь квір у захисті України від російської агресії є позитивним. Слід зауважити, що серед військових такий показник є 100%. Серед цивільних є ті, кому байдуже. Або ті, хто не може визначитися.

Відповіді на питання щодо рівності прав громадян України, вказують, що більшість цивільних (21 особа) та військових (37 осіб) вважає, що в суспільстві мають бути рівні права для всіх. Проте 12 осіб цивільних вважає, що мають бути певні обмеження.

Вивчення толерантності відбувалося за допомогою експрес-опитувальника «Індекс толерантності» Г. Солдатової, О. Кравцової, О. Хухлаєва, Л. Шайгерової. Отримані результати – цивільні: етнічна толерантність–33,01±3,12; соціальна толерантність 11,72±1,23; за-

гальна толерантність–14,92±1,09. Військові: етнічна толерантність – 20,36±1,29; соціальна толерантність –13,08±0,34; загальна толерантність–19,52±1,21.

Етнічна толерантність вища у цивільних досліджуваних. соціальна толерантність та загальна толерантність дещо вища у військових. Усі ці показники належать нормативному рівню толерантності. Порівнявши результати між групами, не було виявлено суттєвих відмінностей між групами за соціальною толерантністю $t_{\text{темп}} \leq 2,01$. Результати етнічної толерантності і загальної толерантності знаходяться в зоні невизначеності: $2,01 \geq t_{\text{темп}} \leq 2,68$. Можемо зробити висновок, що більш високі показники соціальної та загальної толерантності викликають у військових більш позитивне ставлення до представників квір-спільноти.

Вивчення цінностей досліджуваних відбувалося відповідно до методики О. Мотків, Т. Огневої «Ціннісні орієнтації». Цивільні: значимість зовнішніх цінностей – 18,2±0,56; значимість внутрішніх цінностей – 15,03±0,56; реалізація зовнішніх цінностей – 15,08±0,32; реалізація внутрішніх цінностей – 14,65±2,01; військові: значимість зовнішніх цінностей – 13,08±1,03; значимість внутрішніх цінностей – 21,02±0,78; реалізація зовнішніх цінностей – 12,71±1,22; реалізація внутрішніх цінностей – 21,31±0,78. Як бачимо з результатів, військові мають суттєво нижчі показники значимості зовнішніх цінностей за внутрішні цінності. При цьому, слід зауважити. Що ці показники є також відмінними за результати цивільних досліджуваних (суттєво відрізняються результатом $t_{\text{темп}} \geq 2,68$). У цивільних досліджуваних бачимо акцент на важливість зовнішніх цінностей. Конфлікту

між значимістю цінностей та їх реалізацією не виявлено ні у цивільних, ні у військових. Можемо зробити висновок, що акцент на внутрішні цінності у військових викликає більше толерування представників квір-спільноти. Оскільки військові у більшості схильні оцінювати людей за їхніми внутрішніми якостями, вчинками, а не стереотипно.

Відповідно до отриманих результатів, зроблено висновки щодо важливості розвитку толерантності та формування ціннісних орієнтацій серед здобувачів освіти. Для здобувачів освіти Красноградського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради було проведено цикл вебінарів відповідно до зазначеної проблематики.

Висновки. Теоретичний та методологічний аналіз досліджуваної проблематики показав, що проблема толерантності є досить важливою. Ідеї толерантності, толерантного виховання, педагогіки толерантності набувають все більшого визнання, поширення, розглядаються як найдієвіший засіб домогтися взаєморозуміння і злагоди між людьми, народами, країнами. Толерантність—це вже давно не про стать, гендер, колір шкіри і сексуальні вподобання, сьогодні—це перестати думати, що інша людина така ж, як ви, а розуміти, що інші люди абсолютно інші. Особливо толерантного ставлення потребують представники квір-спільноти, сексуальність яких є незвичною. Проведене емпіричне дослідження дало можливість зробити висновки, що проблема формування толерантного суспільства загалом, та відповідно ставлення до квір-спільноти є важливою проблемою сучасного суспільства, яке зорієнтоване на європейський простір та побудову правової держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Abramenkova V. V. Stateva dyferenciaciya i seksualizaciya dytynstva. Svit psyxologiyi [Статева диференціація і сексуалізація дитинства]. 2000. S. 123-130.
2. Gomofobiya ta geterornormatyvnist u shkilnomu seredovyshhi [Гомофобія та гетеро нормативність у шкільному середовищі]. URL: <https://www.ucc.ie/en/media/academic/.../docs/StellaFlattery.pdf> (date of application: 26.10.2023).
3. Armed men who attacked the Babylon Club in Donetsk, stated that there should be no gay clubs in the city. Гей-альянс Україна, 2014. URL: https://upogau.org/en/inform/uanews/worldnews_1126.html (date of application: 26.10.2023)
4. Violation of LGBTI Rights in Crimea and Donbass: «The Problem of Homophobia in Territories Beyond Ukraine's Control». Центр Громадянських Свобод, 2016. URL: https://adcmemorial.org/wp-content/uploads/lgbtENG_fullwww.pdf (date of application: 26.09.2023).
5. RainbowEurope 2019. LIGA-Європа, 2019. URL: <https://www.ilga-europe.org/rainboweurope/2019> (date of application: 26.10.2023).
6. Resolution 1728 (2010)1 : Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity. URL: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/ERES1728.htm>. (date of application: 25.09.2023).
7. Recommendation 1915 (2010) : Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity. URL: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/EREC1915.htm>. (date of application: 26.09.2023).

TOLERANCE TO THE QUEER COMMUNITY IN UKRAINIAN SOCIETY

Abasalieva Oksana, Lisnychiy Anatoly

Abstract. *The modern world cannot be and is not absolutely homogeneous. The destruction of our usual ties contributes to the identity crisis, the consequence of which is aggressiveness, which manifests itself at various levels. It is tolerance that is a necessary condition for the development of modern society. Its formation takes place in the dimensions of civilization and culture.*

The formation of a tolerant attitude towards others takes place in the dimensions of civility and culture, tolerant or intolerant behavior is largely influenced by personal patterns created individually by each person and reflect the real contradictions of social development.

On December 12, 1991, criminal punishment for «manhood» was abolished in Ukraine, which led to the emergence of various legal groups of LGBT minorities. Recently, the topic of same-sex relations in Ukraine has become more and more relevant among young people, despite the conservative views of the older generation, so this actualizes the problem and longer scientific investigations.

The purpose of the research is to study the peculiarities of tolerance towards the queer community in modern Ukrainian society. The specifics of the attitude towards the queer community of the civilian population and the military are revealed; the peculiarities of their tolerance and value orientations were analyzed; the obtained research conclusions are implemented in practice.

Key words: *gender identity, queer, value orientations, tolerance.*

Відомості про авторів:

Абасалієва Оксана Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології (Українська інженерно-педагогічна академія, Харківська обл., м. Красноград, Україна), e-mail: oksa.10.00@ukr.net.

ORCID ID 0000-0002-4324-5222

Лісничий Анатолій Павлович, здобувач освіти Красноградського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харківська обл., м. Красноград, Україна).

Information about the authors:

Oksana Mykolaivna Abasalieva, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Practical Psychology (Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv Region, Krasnograd, Ukraine), e-mail: oksa.10.00@ukr.net.

ORCID ID 0000-0002-4324-5222

Lisnychiy Anatoly Pavlovich, graduate of the Krasnograd Pedagogical College (Communal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy») of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv Region, Krasnograd, Ukraine).